

SANT PERE DE CASSERRES

I. — Casserres actual.

Pel caminó desdibuixat com una ratlla d'herba desgastada sobre l'erm; després d'una estona d'haver deixat la carretera a l'indret del Pla de Roda, i en arribar a l'envista del monestir, fa l'efecte d'haver de travessar només un pla de poca pendent per abastar el final de l'excursió. Es després que hom ha avençat un troç que s'observa el canvi de panorama. La Plana de Vich s'obre en pregones afraus; i ço que hom imaginava un desnivell suau, es una vall severa, de roques clapejades d'una vegetació esclarissada de rebrols de roure que s'atapeix, sense perdre, però, una gran sobrietat, a la part baixa, cap al fons on el Ter decorre sobre un llit de pedra viva sembrat de grans carreus estimbats, vorejat d'amples franges d'arena i d'una zona de falgueres. Al final de la corba que dibuixa la vall, cap a la dreta, s'amunteguen pendissos llunyans de verd i d'una solitud còprenedora; a l'esquerra, s'oviren, entre els brancatges, les pedres tallades de la vall de les gorgues per on el torrent salta fressós, entre gorcs i cascades. El cel és ample, sense que el retall cap pic, fins a la mateixa carenada del monestir. La impressió de conjunt és agrisada, no sense gràcia i grandiositat, entre el color predominant de la pedra i el verd sense puixança, amb la fermesa del campanar intacte que ho presideix tot i que sembla voler fer oblidar les ruïnes que s'obren a la massa d'edifici aplegada als seus peus.

Cal baixar pel viarany brusc que s'escola rostos avall fins abastar la passarel·la; altrament fora necessari o bé passar nedant l'impetuós corrent del Ter, o bé fer una marrada de tres hores, vorejant el riu que rodeja el promontori de Casserres, convertint-lo en una península, fins a tocar Fussimanya.

Després de passar el Ter cal guanyar de nou el desnivell pujant per un bon camí de bast, agençat d'una magnífica vista sobre el riu i d'una bella arribada fotogràfica al monestir.

La fermesa del campanar, una vegada a dalt, resta contrapesada en la impressió per l'estat ruïnós del mur frontal del monestir, esqueixat en la seva meitat, amb finestres adulterades rectangulars, coronat per la visió que s'avança de la part anterior del primer pis, esfrondada. Al claustre s'aguanta un pilar sencer dels que sostenien una coberta de fusta de poca pendent; i a les parets nord i llevant, les peanes dels murs i un arc decoratiu indiquen els llocs orbats dels corresponents sarcòfags. A les dependències del monestir queden les parets nues, cobertes, excepte a les peces de la part sud on les voltes han caigut, amb volta de canó de llosetes disposades a plec de llibre. A l'església són aparedats els arcs de pas a la nau esquerra que resta sense volta des del terratrèmol de 1428. Una peça que fa de sagristia ve donada per dues parets, aixecades perpendiculars als extrems dels murs hastials, que inclouen l'absí lateral dret. El sòl d'aquesta gran basílica de tres naus i tres absis, ve donat per la pedra viva en grans lloses, que fa pendent del presbiteri cap al fons de les naus.

A desgrat de la ruïna, aquest vell monestir que tants interrogants ofereix a l'arqueologia i a la història, dóna una sòlida impressió de grandiositat amb la seva arquitectura funcional macissa en la que la recta i l'arc rodó exclouen tot altre element arquitectònic.

II. — Fins a l'any 1003. El castell i l'antigua basílica.

Comprova una tendència d'habitació a les escabrositats de Casserres ja des d'èpoques prehistòriques, el dòlmen dit «Taula de Carlemany», destruït en 1554, segons Monsalvatge (1). Com suposa aquest autor, Casserres va anar vivint les successives poblacions sense, però, que hagin restat fets concrets per a la història (2).

El primer fet que ha passat com a històric és l'erecció del castell i de l'església del castell.

Marca (3) cita Eginard, l'Astrònom dels Anals de França, per afirmar que Lluís el Piadós va fortificar i poblar Ausona, Cardona i Casserres, encomanant-ne la defensa al Comte Borrell. Marca, després (4), identifica el *Castamsenam* de l'astrònom amb el Sant Pere de Casserres que és objecte d'aquest estudi.

Confirmaria aquesta identitat el fragment que proporcionen Parasols (5) i Monsalvatge (6), llegit en un pergamí del Cartolari de Casserres: *a mauris eruptam a Ludovico filio magni Karoli qui eum munit et in eo ecclesiam Beato Petro apostolo dicavit*. Hi hauria per tant a Casserres un castell i una església feta pel Borrell, poc després del 793.

No obstant, sembla que si el *Castamsenam* de l'Astrònom es referís a Sant Pere de Casserres, re nembraria Roda ciutat, molt més important que Casserres, com ho fa per expressar la reculada del 826, sota l'empenta d'Aizó. D'altre part, Sant Pau de Casserres, cap a Berga, forma amb Ausona i Cardona una línia molt més important en l'època i per tant més probable. Tampoc el pergamí del cartolari citat té valor probatiu, ja que no correspon a document de l'època sinó a un pergamí erudit on hom pot haver aplegat, per titular Sant Pere de Casserres, notícies recollides pot ésser als mateixos Anals de França, fent la mateixa identificació que Marca i que ha estat seguida correntment (7).

El cert és que a Casserres hi havia un castell anterior al 898, per tal com en aquest any i en enlavanant, en diferents rendicions, permutes i donacions (8), es troba en els documents el *Castrum Serras*, corresponent a la península del Ter com a terme geogràfic dintre el que s'esmenten els noms de diverses viles: *Karesage; Villasica; villa Germani; casa de Salvado in strada que pergit a Vigo; Vilare Ermani; cases i horts in loco que dicunt Foratvores, in strada que pergit ad domum S. Columba; Vilareto; i villa Ciffes*.

En aquest castell, segons el costum de l'època, hi hagué també una església per a ús dels habitants, molt anterior a l'any 1006, ja que un document de la vescomtesa Ermetruït d'aquest any parla d'una antiga església de tipus basilical: *Igitur in honorem Dei construxere ab antiquis temporibus viri strenui basillicam in*

(1) Prop del monestir s'hi veuen algunes de les sepultures de figura humana excavades a la roca, la datació de les quals correspon als primers segles de la reconquesta.

(2) El text «*Kastrum serras a romanis constructum ad ferocitatem incolarum hujus territorii continentium*» aduït per MONSALVATGE, pág. 9, no fa pas olor d'època sinó que és d'un pergamí molt tardà on l'erudició ha treballat a gust.

(3) *Marca Hispánica*. Llib. 3, c. 15, n.º 8, col. 282.

(4) *Id.*, c. 15, n.º 10.

(5) *PARASOLS*, págs. 719.

(6) *MONSALVATGE*, pág. 10. Segons Parasols les dues cites «*A mauris eruptam...*» i «*Kastrum serras a romanis constructam...*» són d'un mateix pergamí tardà.

(7) *Marca Hispánica*, llib. 3, c. 22, n.º 4, col. 308.

(8) *Arxiu Capitular de Vich*, c. 6, núms. 545; 148; 575; 1239; 534; 245; 210; (*Episcopologi* II, 5 849 bis; 261).

locum quem dicunt castrum Serras in nomine Aimi Petri Apostolorum principis quæ per multa curricula ex parte destructa permansit (1).

Aquesta basílica seria aixecada a principis del segle X, després de la segona avançada de la reconquesta del comte Guifre, a finals del segle IX, com sembla desprendre's del document del 1006, en que el comte Ramon Borrell fa constar que li pertanyen els drets *per apicem regni, sive prosaplam generis mei qui hoc abstraxere primum gentis nostræ ad culturam Domini, illa debellato a potestate sarracenororum* (2). I podrien comprovar-ho, no sense alguns problemes de datació, els grans capitells basilicals de pur estil carolingi, trobats a Casserres, actualment al Museu Episcopal de Vich (3).

El castell i l'església de Sant Pere, doncs, podrien datar-se de la segona avançada de la reconquesta. Després, en decaure la importància militar, Casserres quedaria menystingut i l'església s'enrunaria sense que ningú tingués cura d'arreglar-la: *basilican. . quæ per multa curricula ex parte destructa permansit* (4).

Així que, l'any 1006, trobà Casserres mig enrunat quan la Casa de Cardona s'interessa per restaurar-la.

III. — *Cenobi de Sant Pere de Casserres i arquitectura romànica: Problema de datació.*

Dels virginals silencis, perdura només, referent a la fundació de Casserres, la llegenda de l'Infant, que consta ja en la visita del vicari general de Vich, Ferreres, de 1556 (5). La llegenda va ésser acceptada per Parasols que hi afegeix concretament el nom del vescomte. No es possible d'esbrinar si aquest nom ve donat per la tradició oral o si hi ha estat incorporat novament per algun erudit, ja que no constava en la dita visita de Ferreres.

La llegenda diu així: El comte Bremund de Cardona, havia tingut de la seva virtuosa esposa, quin nom s'ignora, un fill que als tres dies de nascut va dir en alta veu que no sobreviuria més de trenta dies i pregà que després de la seva mort fos posat en una arqueta i carregat sobre un cavall, i que, allà on l'animal anés lliurement a parar-se, li fos donat enterrament i s'hi edificués un monestir sota l'advocació de Sant Pere. Portant a compliment la voluntat de Déu entesa en les paraules miraculoses de l'infant, els vescomtes carregaren el cadavre dalt d'un cavall, que partint del Castell de Tolcs vora Rupit, anà a parar-se al cim de Casserres on els vescomtes fundaren i edificaren el monestir.

Aquesta llegenda ve fundada en la presència de la mòmia d'un infant, tancada en una arqueta de fusta pintada, en un armari del cantó esquerre del presbiteri, acompanyada d'uns ròtuls antics que deien: *Hic est corpus Infantis cujus causa hoc monasterium fundatum fuisse traditur: Hoc est manus matris eiusdem Infantis* (6).

(1) MONSALVATGE: Apendix n.º 1 (on el titula *Acta de Consagraci3n de Casserres*, en el 1006).

(2) Id. nota 1.

(3) També per analogia amb la majoria de castells; per exemple Sant Pau de Casserres, d'on consta per document (transcrit: *Marca Hispanica*, col. 839) que hi edificà la primera església Guifre, i que la feu consagrar Miró pel bisbe Nanmis d'Urgell al 907.

(4) Nota 1.

(5) Llibre de Visites del bisbe de Vich, Aciscle Moya de Contreras. Acta publicada per MONSALVATGE: Apendix, n.º 3. Amb la particularitat de que la versió de la llegenda que dóna aquesta acta no diu el nom del vescomte edificador.

(6) MONSALVATGE, pàg. 20.

El primer que trencà amb la llegenda fou Montsalvatge, que fundant-se en el document d'Ermetruit del 1006, conegut probablement a través de la història manuscrita del P. Bolós, perduda en els disturbis de la guerra de la Independència, (1) o bé directament pel Cartolari de Casserres, trobat en una masia veïna i tornat a perdre després, dóna com a data de consagració de Casserres, el 1006, i per tant, també de la construcció romànica del monestir (2).

Aquesta datació de Montsalvatge va ésser acceptada per Puig i Cadafalch que va fer-ne un puntal ferm pel seu estudi del romànic català: Casserres encapçala la llista de construccions monàstiques romàniques a Catalunya i és anterior en tres anys a la cripta de Sant Martí del Canigó.

Però el document de 1006 donat com a acta de consagració de Casserres, no és sinó una confirmació de béns o autorització del comte Ramon Borrell a la vescomtesa Ermetruit amb motiu de voler fer aquesta una restauració de la basílica de Sant Pere.

Naturalment, Ramón té els drets comtals sobre el lloc; per tant, la vescomtesa, abans de portar a terme la restauració, s'assegura per document de què el comte cedeix el domini a favor de l'església de Sant Pere i fa la confirmació de terrenal. Ademés es una mena de confirmació d'un dret de protectorat de la casa vescomtal de Cardona sobre el monestir.

El tal bisbe Ramon que apareix en la transcripció donada per Montsalvatge, forçosament ha d'ésser una mala lectura de *Raimundi pontificis* enlloc de *comitis*, si es té en compte el *predictus comes* que ve la pròxima vegada que es nombra el comte Ramón, i que en aquesta època no hi havia cap bisbe Ramon a Vich, sinó que el bisbe era Arnulf, el propi fill d'Ermetruit.

Descartat doncs que el tal document sigui acta de consagració, es veu que es tracta d'una restauració de la primitiva església del castell, i que, per tant, la construcció romànica que perdura de Sant Pere de Casserres es posterior a aquesta data com també que en aquesta època no hi havia monestir. Quina datació, doncs, cal donar a Casserres?

Es pot intentar de respondre la pregunta assajant una hipòtesi: Es va portar a terme la restauració projectada per Ermetruit; o es l'inici d'un projecte que va ampliant-se i acaba amb la construcció del monestir? Sembla més probable la segona possibilitat:

Autoritza el document del 1006 un monjo: *Nicolaus monachus et sacerdos*; el bisbe de Vich, Arnulf, fill d'Ermetruit, era simultaneament abat de St. Feliu de Girona, cosa que fa sospitar d'idees monàstiques a la Casa de Cardona, fundadora també de Cardona i protectora d'altres monestirs. El canonge Ripoll en els seus papers inèdits, dóna el primer prior de Casserres, Bonifaci, l'any 1015, encara que en una nota sense referència (3). Certament el 1022 apareix per primera vegada als documents Sant Pere de Casserres com a monestir, en el testament d'un tal Ermemir (4).

(1) TORRES AMAT: *Diccionario crítico de los escritores catalanes*. (Suplemento).

(2) Adeuix, després, moltes cites de documents de les que ens servirem en aquest estudi, per arribar, seduït per l'equivocació de lectura del pergami del 1006, a confondre la vescomtesa Ermetruit amb la neta d'aquesta, Amaltrudis, i fent-la edificadora de Casserres.

(3) Montsalvatge, es veu clar que l'avença fins el 1005, donant per certa la consagració de l'església del 1006.

(4) Arx. Cap. de Vich, c. 6, n.º 844. Probablement no es el vescomte ja que no consta en el document i segons Valls i Taberner, el vescomte Ermemir mor l'any 1010.

En endavant Casserres serà citat ordinàriament, en les donacions i testaments com a cenobi (1).

En 1022 Casserres es monestir, però, està ja edificat?

Cal establir en primer lloc un quadre de la família vescomtal de Cardona basat en l'estudi de Valls i Taberner (2), per anar situant els fets i les dades, tota vegada que els Cardona són els protectors, i fundadors com veurem, de Casseres (3).

La casa de Cardona és la casa vescomtal de Vich. El primer vescomte Guadald (mort en 980) és vescomte d'Ausona. Més tard el domini de Cardona, riquíssim per la sal i important pel monestir, va ésser la residència de la família i va donar nom a la casa vescomtal. Encara en el testament d'Eriball és diu: *Et ipsum vicecomitatum de Ausona simul cum castro de Cardona* (4).

El vescomtat de Cardona és succeïx en la forma següent:

GUADALD	—	ERMETRUIT.
Germà del bisbe Guisad d'Urgell. Primer vescomte d'Ausona. Mort el 980.		
ERMEMIR	ARNULF	LLOP
Vescomte 980-1010.	Bisbe de Vich i Abat de Sant Felu de Girona. Mort el 1010.	MIRO
	RAMON	—
	Vescomte del 1010-1015	ENGUNCIA
		Morta el 1062
BREMUND		ERIBALL
Vescomte 1015-1030		Arxilevita de Girona. Vescomte des del 1030. Bisbe d'Urgell el 1035. Vescomte junt amb Folch fins el 1040 en que mor
	FOLCH	—
	Vescomte junt amb Eriball mort el 1038.	GUISLA
		Filla de Geribert, senyor del Port de Barcelona, i néta del comte Borrell II.
	RAMON FOLCH	—
	Vescomte a la mort d'Eriball. Mort entre 1062 i 1068.	ERMESSENDIS
	FOLCH II	
	Hereu del seu germà Ramon Folch.	

Segons la llegenda, el vescomte Bremund seria l'edificador del monestir; Bremund es vescomte del 1015 al 1030: els anys per tant corresponen amb la primera cita del monestir en el testament d'Ermemir (5).

(1) Arx. Cap. de Vich, c. 6, núms. 843; 844; (Villanueva VIII, pàg. 160); 930; 947; (Villanueva X, pàg. 328); (Bofarull «Los condes de Barcelona vindicados» II, pàgs. 51-4); 1062; testament de Ramon Folch: C. Ripoll: papers inèdits.

(2) VALLS I TABERNER: *La primera dinastia vescomtal dels Cardona en «Estudis Universitaris Catalans»*, vol. XVI, n.º I. Gener-juny 1931.

(3) Ja Moncada era d'aquesta opinió. (Nota del c. Ripoll: papers inèdits «Vich y sa plana».

(4) *Testament d'Eriball transcrit per Valls i Taberner*, p. 129.

(5) Arx. Cap. de Vich, c. 6, n.º 843.

El testament de Bremund, del 1026, per dissort, no especifica res perquè suposa que els marmessors (la comtesa de Barcelona, Ermessendis, i els germans del testador, Eriball, arxilevita, i Folch), están al corrent de tot ço que cal fer, és prou explícit per mostrar que el vescomte moria preocupat per la qüestió de successió, fent diferents salvetats per si encara te algun fill l·legítim, o no: «*In ea ratione ut si Deus mihi filium de legitimo coniugto dederit, et ad etatem pervenerit, ipse sit possessor, sub manu avunculi sui predicti Eriballo, de omni mea hereditate, quod a sanctis non habeo debitata ... Si autem filium Deus mihi non dederit, dimitto similiter ipsos alodes, vel honore mea, in manus Eriballo, ut ille similiter eligat per sua manu Fulcum fratrem nostrum, ut in diebus suis; si Fulco Eriballum supervixerit, possessor fiat de prefata hereditate vel honore...*» (1). Aquesta preocupació sembla justificar la llegenda de l'infant en motivar la possibilitat (ja hem vist el propòsit dels Cardona de restaurar Casserres, i els precedents monàstics que hi bellugen entremig!) de que el monestir de Casserres tingués quelcom de votiu, o per enterrar-hi un infant que va morir als pocs dies de nascut, o per impetrar descendència.

Cal també observar que Bremund és l'edificador de l'església de Cardona, encara que probablement només la pogué començar ja que el Necrologi de Cardona diu: «*XIV kal. octobris. Ipso die obitus Bernundi vlcecomitis, cujus benigna dispositione ecclesiae hujus fundamenta sunt locata: ad extremum vero ab eodem plurima dona sunt et collata*» (2). Aquest òbit, segons Villanueva, ha d'ésser de l'any 1029, ja que l'any 1030 té lloc la declaració sacramental del seu definitiu testament, declaració sacramental del seu definitiu testament, declaració que seria molt important conèixer, però de la que Villanueva (3) només diu que l'havia vista sense donar-ne altra notícia. Aquesta coincidència s'ha de tenir molt present en l'estudi del monument per veure les grans semblances que fan pensar en un mateix equip de constructors.

Si es té en compte la carta del Dr. Josep Mas, beneficiat de Cardona, sobre la edificació de Casserres, (4) que sense dir d'on treu les notícies es veu que ha pouat en documents, veurem que el Bremund encara no va tenir temps d'edificar Casserres sino que s'en encarregà a la seva mort, el seu germà Eriball, bisbe d'Urgell i vescomte de Cardona juntament amb Folch.

Ara bé: si el Bremund mor el 1030 i l'edificació es posterior, ens acostem d'una manera versemblant a que la consagració fos feta en temps del bisbe de Vich, Guillem (1047-1074), sense negar, però, que entre l'edificació i la consagració poguessin passar uns anys. Això no deixa d'ésser molt important ja que és conserva al Museu Episcopal de Vich, el pergamí de consagració de l'altar lateral dret de Casserres (5), dintre una capseta de vidre tancada amb els segells iguals als de la capseta del pergamí de consagració de l'església de Sant Julià de Vilatorrada que consta consagrada pel bisbe Guillem el 1050, en quin pergamí el bisbe Guillem, nebot d'Oliba fa constar que ha segellat els lacres amb el seu propi anell (6), que és de coralina romana. Tenint present que les consagracions d'altars solien ésser simultànies, i que per altres raons aduïdes, no pot ésser massa tardana sino que ha de correspondre

(1) VILLANUEVA: *Viaje Literario*, VIII, p. 160, citat per Monsalvatge, p. 29.

(2) Transcrit per Monsalvatge, p. 29.

(3) *Viaje Literario*, tom. VIII, p. 161.

(4) MONSALVATGE, p. 27.

(5) Publicat per MN. GUDIOL: *Arqueologia*, p. 272, i també per MONSALVATGE: p. 23, i que, de si mateix, no dona cap data ni aclareix res.

(6) E. JUNYENT, prev.: *La consagració de San Julián de Vilatorrada*. *Analecta Sacra Tarraconensis*, XIX, 1946.

als primers anys del pontificat de Guillem, es pot donar la consagració de Casserres pels voltants de l'any 1050 i l'edificació, per tant, pot correspondre aproximadament entre el 1030 i 1050 o sigui no més tardana de la meitat del segle XI (com dona l'estudi del monument) sense dir però que el campanar i el claustre no puguin ésser posteriors.

JOSEP JUNVENT, prev.

BIBLIOGRAFIA

- PRÓSPERO DE BOFARULL: *Los condes de Barcelona vindicados*.
- PARASOLS: *Historia de San Pedro de Caserras*. Imp. El Porvenir, Barna, 1867.
- MONSALVATGE: *El Monasterio de San Pedro de Caserras*. 1910.
- PERICAS: But. Centre Ex. Cat. 1904, 228-44.
- M. T.: *Notes referents a Sant Pere de Casserres*. But. Centre Ex. de Vich. 1918, vol. III, pàg. 4.
- MN. CONILL: *Conjunt de notes sobre Casserres*, en el vol. sobre esglésies del Bisbat de Vich (Arxiu Episcopal de Vich).
- Casserres: Arxiu d'Esglésies del Bisbat*. (Secretaria de l'Arxiu Ep. Vich).
- MARCA: *Marca Hispánica*, llibre III.
- RIPOLL: Opuscle (1824); papers inèdits: *Vich y sa plana*.
- VILLANUEVA: *Viaje literario*, tomos VI, VII i VIII.
- FLÓREZ: *España Sagrada*, tomo XXVIII.
- MONCADA: *Episcopologio*, tomo I.
- MASDEU: Tomo XII.
- PUIG i CADAFALCH: *Arquitectura romànica a Catalunya*, v. II, *Ars Hispaniae*, tom. V. GUDIOL-GAYA: «Arquitectura y escultura románicas».
- MIQUEL i ROSELL: *Liber Feudorum Major*.
- VALLS i TABERNER: *La primera dinastia vescomtal de Cardona*. Estudis universitaris catalans, vol. XVI, n.º 1, gener-juny 1931.
- MN. GUDIOL: *Nocions d'Arqueologia catalana*, pàg. 272, nota 1.
- E. JUNVENT: *La consagració de San Julián de Vilatorca en 1050*. «Analecat Sacra Tarraconensia». XIX, 1946.